

ks. Marek Gilski¹

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Mariologia św. Cezarego z Arles

Streszczenie

Artykuł prezentuje mariologię św. Cezarego z Arles. Składa się z dwóch części. Pierwsza ukazuje miejsce Maryi w egzegezie alegorycznej, a druga najważniejsze prawdy wiary odnośnie do Niej. Księżyc, ziemia i komnata małżeńska to najważniejsze dla biskupa Arles symbole Matki Pana, a Boże macierzyństwo, dziewictwo i świętość to głoszone przez niego fundamentalne prawdy wiary. Na taki kształt mariologii Cezarego miało wpływ przede wszystkim jego duszpasterskie ukierunkowanie. Dlatego też idee, które prezentuje, nie są nowatorskie. Powtarza to, co zaczerpnął od innych ojców Kościoła.

Słowa kluczowe: Mariologia patrystyczna, św. Cezary z Arles, symbole Maryi

Summary

The Mariology of St. Caesarius of Arles

The following article presents the Mariology of St. Caesarius of Arles. It consists of two parts. The first shows Mary's place in allegorical exegesis, and the second one illustrates the most important truths of faith regarding her. The moon, the earth, and the marriage chamber, are for Bishop of Arles, the most important symbols of the Mother of our Lord. Mary's Motherhood of God, virginity and holiness are the fundamental truths of faith which he proclaims. The shape of Caesarius' Mariology was primarily influenced by his pastoral experience, which is why the truths he presents are not innovative. Rather, Caesarius repeats what he inherited from other church fathers.

Keywords: Patristic Mariology, St. Caesarius of Arles, Mary symbols

¹ Ks. Marek Gilski (ORCID: 0000-0003-4588-2038) – dr hab. teologii, dr filologii klasycznej, kierownik Katedry Mariologii na Wydziale Teologicznym UPJP2 w Krakowie. Adres do korespondencji: ul. Świętego Marka 10, 31-012 Kraków. E-mail: marek.gilski@upjp2.edu.pl.

Tematyka mariologiczna Cezarego z Arles (470–542) nie była przedmiotem całościowego studium. Jedynie Bogusław Kochaniewicz zaprezentował krótko najważniejsze idee maryjne w jego *Sermones*². Warto zatem pokusić się o próbę mariologicznej syntezy wyłaniającej się z kart wszystkich tekstów Cezarego z Arles.

Na wstępie trzeba zauważyć, że postać Maryi nie zajmuje wiele miejsca w pismach biskupa Arles. A zatem nie jest to tematyka wiodąca. Brak jest jakiegokolwiek traktatu o Matce Pana. Maryja pojawia się niejako w tle przy okazji omawiania innych zagadnień. Stąd też istnieje konieczność usystematyzowania rozproszonych tekstów na Jej temat, aby wskazać główne idee mariologiczne św. Cezarego.

Struktura obecnego artykułu wyznaczona jest przez dwa kluczowe dla mariologii Cezarego z Arles zagadnienia. Chodzi, po pierwsze, o alegoryczną interpretację tekstów Starego Testamentu w kluczu maryjnym, po drugie – o pozytywny wykład na temat Matki Pana.

1. Maryja w egzegezie alegorycznej

W swojej refleksji na temat Maryi biskup Arles odwołuje się nie tylko do Nowego Testamentu, ale i do Starego Testamentu, interpretując alegorycznie niektóre teksty. Z tej egzegezy Matka Pana wyłania się jako księżyc, ziemia oraz komnata małżeńska.

Aplikacja symboliki lunarnej do Maryi ma swoje źródło w egzegezie zawartego w Księdze Rodzaju proroctwa odnośnie do Józefa. Miał on sen, w którym widział słońce, księżyc i jedenaście gwiazd, oddające mu pokłon (Rdz 37, 9–10). W przekonaniu Cezarego, ta zapowiedź nie spełniła się na Józefie egipskim, ponieważ jego matka umarła, zanim on miał sen (Rdz 35, 19). Wypełniła się natomiast na prawdziwym Józefie, czyli Jezusie Chrystusie³. Przed Nim po zmartwychwstaniu Maryja niczym księżyc

² B. Kochaniewicz, *Riferimenti mariani nei Sermoni di San Cesario di Arles*, „Theotokos” 15 (2007), s. 189–198. Autor nie omawia szczegółowo wszystkich mów.

³ Cezary prezentuje zagadnienie podobieństwa Józefa egipskiego do Jezusa w kilku kazaniach. Tych podobieństw jest sporo. Przykłady wyszukiwania i aplikowania tego typu alegorii: J. Dybczyńska, *Egzegeza alegoryczna w kazaniach Cezarego z Arles jako narzędzie głoszenia słowa Bożego*, „Teologia Patrystyczna” 6 (2009), s. 121–142.

(*quasi luna*), Józef niczym słońce, a jedenastu apostołów (bez Judasza) niczym gwiazdy upadli na twarz, oddając Mu pokłon⁴. Chociaż biskup Arles wspomina, że o fakcie takiej adoracji Jezusa przez Maryję, Józefa i apostołów wielokrotnie czytamy, to jednak to stwierdzenie nie znajduje w Biblii potwierdzenia⁵. Wtedy również wypełniło się proroctwo zawarte w Psalmie 148, który wzywa słońce, księżyc i gwiazdy do chwaleń Pana (148, 3).

Tego typu symboliczna interpretacja snu Józefa nie jest wytworem myśli Cezarego. Pojawia się już u Hipolita Rzymskiego⁶, a potem u Ambrozego z Mediolanu⁷. *Novum* biskupa z Arles, na co zwraca uwagę Kochaniewicz⁸, może jedynie polegać na bardziej szczegółowym przypisaniu ról. Zarówno Hipolit, jak i Ambroży nie określają w tym kontekście symboliki księżyca czy słońca, chociaż ona wydaje się być oczywista.

Kilkakrotnie Cezary ukazuje Maryję jako ziemię, doprecyzowując, że chodzi o ziemię obietnicy (*terra repromissionis*). Jezus jest winnym krzewem, a Jego Matka ziemią. Chodzi oczywiście o aspekt rodzenia. Z ziemi, którą jest Maryja, rodzi się Jezus Chrystus. Biskup Arles przywołuje w tym kontekście słowa Psalmu 84 mówiące o wyrośnięciu Prawdy z ziemi (*Veritas de terra orta est*)⁹. Jak może zaś – pyta retorycznie Cezary – Maryja nie być ziemią obietnicy, skoro już u Izajasza (7, 14) znajduje się obietnica o poczęciu i urodzeniu syna przez dziewicę¹⁰.

⁴ *Sermo* 89, 4, w: *S. Caesarii episcopi Arelatensis Sermones*, éd. Germain Morin, t. 1, Turnhout 1953 (CCL 103, 367 [dalej: *Sermo* wraz z podaniem tomu i strony]). Chociaż ponad jedna trzecia kazań Cezarego ukazała się w języku polskim (Św. Cezary z Arles, *Kazania do ludu* (1–80), tłum. S. Ryznar (1–55), J. Pochwat (56–80), Kraków 2011 [ŻMT 57]), to jednak w przypisach będą podawane odniesienia do tekstu źródłowego z racji analizowania terminów łacińskich.

⁵ W Mt 28, 17 znajduje się wzmianka o jedenastu apostołach, którzy oddali Jezusowi pokłon. Brak jednak informacji o Maryi lub Józefie.

⁶ *De benedictionibus patriarcharum*, 1 (Patrologia Orientalis [dalej: PO] 27, 6).

⁷ *De Ioseph*, 8, 2, 76 (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum [dalej: CSEL], 32).

⁸ B. Kochaniewicz, *Riferimenti mariani nei Sermoni di San Cesario di Arles*, „Theotokos” 15 (2007), s. 195.

⁹ *Sermo* 107, 2, 444 (CCL 103). Cezary cytuje jeszcze raz Ps 84, 12, w: *Sermo* 188, 2, 768 (CCL 104).

¹⁰ *Sermo* 107, 2, 444 (CCL 103).

Zastosowanie symboliki tellurycznej odnośnie do Matki Jezusa nie stanowi *novum* biskupa Arles. Pojawia się znacznie wcześniej, zarówno w tekstach apokryficznych (Ewangelia Filipa), jak i u licznych pisarzy wczesnochrześcijańskich (Euzebiusz z Cezarei, Amfiloch z Ikonium). O Matce Pana jako ziemi obietnicy (*terra repromissionis*) *expressis verbis* wspomina natomiast żyjący w IV wieku Grzegorz Illiberitanus¹¹.

Cezary z Arles, opisując proces rodzenia się Jezusa z Maryi, odwołuje się do symboliki komnaty małżeńskiej. Jak bowiem zgodnie z Psalmem 18 Oblubieniec wychodzi ze swej komnaty (18, 6), tak Słowo Boże z dziewiczego łona¹². Biskup Arles wydaje się być w tym kontekście kontynuatorem myśli św. Augustyna, w którego dziełach ta tematyka powraca wielokrotnie¹³, jakkolwiek była ona również rozwijana na Wschodzie przez Proklosa z Konstantynopola¹⁴.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w swojej egzegezie alegorycznej Cezary z Arles czerpie z dorobku wcześniejszych pisarzy. W kontekście mariologicznym nie widać jakiejś oryginalności w interpretowaniu tekstów Starego Testamentu. Jest raczej przekazywanie wiernym dorobku myśli chrześcijańskiej.

2. Pozytywny wykład o Matce Pana

Do najważniejszych idei mariologicznych Cezarego należą trzy kwestie: Boże macierzyństwo, dziewictwo i świętość.

2.1. Boże macierzyństwo

Cezary podejmuje problematykę macierzyństwa Maryi względem Chrystusa. Czyni to w kontekście kazania na wspomnienie narodzenia św. Jana Chrzciciela. Dokonuje porównania dwóch matek: Matki Pana i matki Jana Chrzciciela. Wymienia szereg różnic. Jedną z nich jest tożsamość dziecka. Elżbieta urodziła bowiem tylko człowieka, podczas gdy Maryja

¹¹ *In Canticum Canticorum* 3, 8,, 194 (CCL 69).

¹² *Sermo* 142, 6 (CCL 103, 585; 188, 2, 768 (CCL 104).

¹³ *Confessiones*, 4, 19 (CSEL 33, 79); *Enarrationes in Psalmos* 18, 1, 6, 102–103 (CCL 38).

¹⁴ *Sermo* 5, 3 (PG 65, 720).

Boga i Człowieka („Hominem concepit Elisabeth, et hominem Maria; sed Elisabeth solum hominem, Maria Deum et hominem”)¹⁵. W ten sposób wyraża *expressis verbis* prawdę o Bożym macierzyństwie Maryi.

Omawiając wyznanie wiary, analizuje krótko prawdę o narodzeniu Jezusa Chrystusa z Maryi Dziewicy, to znaczy z Jej substancji (*ex substantia matris in saeculo natus*)¹⁶. Tę tematykę szerzej omawia w dziele o Trójcy Świętej. Ma ono postać dialogu między Cezarym a anonimowym arianinem. Maryja pojawia się w nim kilkakrotnie w kontekście chrystologicznym. Stoi na straży prawdy o Jezusie Chrystusie. Biskup Arles stawia pytanie o istnienie Syna Bożego przed narodzeniem z Maryi. Rozwija w tym kontekście zagadnienie bóstwa Chrystusa, wskazując pośrednio na Boże macierzyństwo Maryi¹⁷. Także w *Krótkim wyznaniu wiary przeciwko heretykom* broni prawdy o bóstwie Jezusa Chrystusa, odwołując się w tym kontekście zarówno do tekstu Izajasza o tożsamości narodzonego z Dziewicy, który jest Przedziwnym Doradcą i Bogiem Mocnym (Iz 9, 6)¹⁸, jak i do fragmentu z Ewangelii według św. Łukasza (1, 35) ukazującego cudowny charakter narodzenia Jezusa z Maryi¹⁹. Kontynuując myśl augustyńską, biskup Arles podkreśla związek między wiarą Maryi a poczęciem Jezusa Chrystusa. Najpierw uwierzyła aniołowi, a potem poczęła („Maria angelo credit et concepit”)²⁰.

Chociaż nie udało się w pismach Cezarego znaleźć określenia Maryi jako *Dei Genitrix*, to jednak prawda o Jej Bożym macierzyństwie jest obecna w Jego pismach. W tym zakresie biskup Arles wydaje się być wiernym uczniem św. Augustyna, który również nie posługiwał się tym sformułowaniem ze względu na jego związki z mitologią pogańską. Dla Rzymian to Jowisz był *genitrix deorum*²¹.

¹⁵ *Sermo* 216, 1, 858–859 (CCL 104).

¹⁶ *Sermo* 3 (CCL 103, 21).

¹⁷ Cezary z Arles, *Pisma dogmatyczne i egzegetyczne*, przeł. A. Strzelecka, wstęp: Św. Cezary z Arles jako egzegeta i teolog oraz oprac. P. Wygralak, Poznań 2004, s. 38 (POK 29).

¹⁸ Cezary z Arles, *Pisma dogmatyczne i egzegetyczne*, dz. cyt., s. 61.

¹⁹ Cezary z Arles, *Pisma dogmatyczne i egzegetyczne*, dz. cyt., s. 70.

²⁰ *Sermo* 216, 1, 858 (CCL 104). Por. M. Gilski, *Mariologia kontekstualna św. Augustyna*, Lublin 2006, s. 68.

²¹ M. Gilski, *Mariologia kontekstualna św. Augustyna*, dz. cyt., s. 63.

2.2. Dziewictwo

Już pobieżna analiza tekstów biskupa Arles poświęconych dziewictwu Maryi, pozwala zauważyć, że nie chodzi w nich o proste stwierdzenie tego faktu. Cezary wyraźnie podkreśla Jej dziewictwo *ante partum* i *post partum*, dodając, że na zawsze (*semper*)²² pozostała Dziewicą. Chociaż brak jest w tym kontekście wzmianki na temat dziewictwa *in partu*, to jednak pewne sformułowania sugerują również ten wymiar. W *Sermo* 57 biskup Arles wkłada w usta Chrystusa słowa, które w jego przekonaniu wypowie On na Sądzie Ostatecznym. Syn Boży deklaruje w nich, że kierując się miłosierdziem, wszedł do dziewiczego łona, aby zostać zrodzonym bez szkody dla dziewictwa („virginalem uterum sine dispendio virginitatis pariendus introii”)²³.

Biskup Arles nie ogranicza swojej refleksji na temat dziewictwa Maryi jedynie do kategorii fizycznych, chociaż wielokrotnie podkreśla dziewictwo jako wartość, zachęcając mężczyzn i kobiety, aby je zachowali aż do zawarcia małżeństwa²⁴. Znacząco pogłębia tę tematykę, mówiąc o różnych wymiarach dziewictwa. Wspomina zarówno o dziewictwie duszy (*virginitatem animae integram*)²⁵, o dziewictwie ciała (*corpore*), serca (*corde*), jak i języka (*lingua*)²⁶. Nie doprecyzowuje, na czym miałyby one polegać. Stwierdza jedynie, że, aby uchronić dziewictwo duszy, trzeba chronić swoje pięć zmysłów, które za Paulinem z Noli porównuje do pięciu dziewic²⁷.

O ile o dziewictwie ciała i serca wspominali wcześniejsi pisarze (np. św. Augustyn)²⁸, o tyle kategoria dziewictwa języka wydaje się być

²² *Sermo* 10, 1 (CCL 103, 51).

²³ *Sermo* 57, 4 (CCL 103, 253). Ten temat powraca w *Sermo* 216, 1 (CCL 104, 859), gdzie narodzenie Jezusa, w przeciwieństwie do narodzenia Jana Chrzciciela, pokazane jest jako owoc nieskalanego łona (*iste inpollutae vulvae flore progenitus*).

²⁴ *Sermo* 14, 2 (CCL 103, 71); 32, 4 (CCL 103, 142); 44, 1 (CCL 103, 188).

²⁵ *Sermo* 69, 3 (CCL 103, 293).

²⁶ *Sermo* 6, 7 (CCL 103, 35).

²⁷ *Sermo* 69, 3 (CCL 103, 293); Paulin z Noli, *Epistula* 41, 2 (CSEL 29, 356–357). Por. Św. Cezary z Arles, *Kazania do ludu* (1–80), tłum. S. Ryznar (1–55), J. Pochwat (56–80), dz. cyt., s. 370 (ŻMT 57).

²⁸ M. Gilski, *Mariologia kontekstualna św. Augustyna*, dz. cyt., s. 105–106. Biskup Hippony wskazywał na następujące wymiary dziewictwa: umysłu (*virginitas mentis*), serca (*virginitas cordis*) i wiary (*virginitas fidei*).

wkładem Cezarego w refleksję nad dziewictwem. Nieco światła na kwestię dziewictwa języka rzuca szerszy kontekst, w którym się ta idea pojawia. Biskup omawia bowiem trzy różne stany w Kościele: dziewictwo, małżeństwo, wdowieństwo, wskazując biblijne wzorce dla każdego z nich. Maryja stanowi wzór dla dziewczyc, Zuzanna dla kobiet zamężnych, a Anna dla wdów. Wśród licznych zalet wdów wymienia dwie, które dotyczą sfery języka. Powinny one być nierozgadane (*non linguosae*) i nieciekawskie (*non curiosae*). Być może zatem dziewictwo języka to opanowanie mowy na tyle, aby nie tylko nie mówić za wiele, ale też swoim zainteresowaniem nie prowokować innych do zaspokajania własnej ciekawości. Ta tematyka powraca również w komentarzu do Apokalipsy (14, 4–5), gdzie Cezary łączy kwestię dziewictwa z brakiem kłamstwa. Mówi w tym kontekście o Kościele, który dochowuje czystości wiary swojemu Oblubieńcowi. Dodaje przy tym, że przez chrzest i pokutę człowiek może wewnętrznie stać się dziewiczym i bez kłamstwa²⁹.

W *Sermones* pojawia się wezwanie, aby życie chrześcijan cechowała harmonia między językiem a życiem („utinam quomodo laudatur lingua, sic laudaretur et vita”), między ustami a sercem („quomodo praedicatur ex ore, sic et teneretur ex corde”), między wargami a uczynkami („quomodo labiis promittitur, sic et operibus impletur”)³⁰. Według biskupa Arles język ma chwalić Boga a nie ranić ludzi³¹, dlatego powinien być nieustannie zajęty poważnymi rozmowami³². Cezary przestrzega przed nieodpowiedzialnymi słowami, którymi można sobie wbić miecz śmierci wiecznej³³, zranić duszę³⁴, oraz przed rozmawianiem w kościele³⁵. Komentując przypowieść o bogaczu i Łazarzu, stwierdza, że język bogacza bardziej cierpi niż inne zmysły, ponieważ nim wyrażał pogardę

²⁹ Cezary z Arles, *Homilie do Księgi Rodzaju. Objasnienie Apokalipsy św. Jana*, przeł., wstępem opatrzył i oprac., A. Żurek, Kraków 2002, s. 128 (BOK 17).

³⁰ *Sermo* 12, 1 (CCL 103, 58); 69, 1 (CCL 103, 291); 134, 5 (CCL 103, 539). O braku takiej harmonii na modlitwie: *Sermo* 72, 3–4 (CCL 103, 304–305).

³¹ *Sermo* 13, 4 (CCL 103, 67).

³² *Sermo* 44, 4 (CCL 103, 197).

³³ *Sermo* 41, 5 (CCL 103, 183).

³⁴ *Sermo* 108, 3 (CCL 103, 448–449).

³⁵ *Sermo* 55A, 3 (CCL 103, 247).

wobec żebraka³⁶. Raz po raz powraca w jego kazaniach wezwanie do zharmonizowania języka i życia („cum lingua concordet etiam vita; vita cum lingua consentit”)³⁷, do walki nie zbrojnym ramieniem, ale słowem i językiem, czyli modlitwą³⁸. W tej harmonii języka i życia, w oddaniu języka na służbę Bogu trzeba, jak się wydaje, widzieć istotę dziewictwa języka. Dlatego Cezary nie waha się stwierdzić, że na nic dziewictwo cielesne, jeżeli brakuje opanowania języka. Co z tego – pyta biskup Arles – że ciało nietknięte, skoro umysł jest zepsuty? („corpore integra et mente corrupta”). Co z tego, że nikt nie dotyka ciała, jeśli dziewica jest skłonna do pijaństwa, pychy, kłótni i rozgadania? („Quid, si nullus tetigerit corpus, sed sit forte ebriosa, sit superba, sit litigosa, sit linguosa?”)³⁹.

Cezary nie absolutyzuje dziewictwa. Przestrzega, że traci ono sens, jeśli pozbawione jest miłości. Podobnie jak wiele praktyk religijnych (posty, czuwania, modlitwy, jałmużny). Nawet wiara bez miłości nie pomoże w niczym człowiekowi. Dlatego, nawiązując do istnienia trzech stanów w Kościele, podkreśla, że prawdziwa miłość (*vera enim caritas*) ma być czysta jak Zuzanna dla męża (*in virum*), jak Anna po śmierci męża (*post virum*) i jak Maryja pomimo męża (*praeter virum*)⁴⁰.

Wyjaśniając ewangeliczną przypowieść o dziesięciu pannach, biskup z Arles przestrzega przed naśladowaniem głupich panien, które zachowały jedynie dziewictwo cielesne. Straciły natomiast dziewictwo duszy, ponieważ nie ustrzegły swoich pięciu zmysłów przed złem⁴¹. Cezary jest w tym zakresie kontynuatorem myślenia Augustyna w kwestii nadrzędności dziewictwa duchowego nad cielesnym.

³⁶ *Sermo* 31, 4 (CCL 103, 137).

³⁷ *Sermo* 75, 2 (CCL 103, 314); 80, 3 (CCL 103, 330); 134, 4 (CCL 103, 549).

³⁸ *Sermo* 103, 5 (CCL 103, 428).

³⁹ *Sermo* 135, 4 (CCL 103, 557). Cezary jednoznacznie stwierdza, że dziewictwo cielesne, jeśli pozbawione jest walorów duchowych, może być czymś haniebnym (*Virgo et sanctimonialis iam dicata deo habeat cetera, quae vere ornant ipsam virginitatem, et sine quibus illa virginitas turpis est*).

⁴⁰ *Sermo* 23, 4–5 (CCL 103, 107).

⁴¹ *Sermo* 69, 4 (CCL 103, 293).

Biskup Arles jako duszpasterz nie ogranicza się w swojej myśli mariologicznej jedynie do rozważań o charakterze teoretycznym⁴². Wskazuje na Matkę Pana jako wzór życia. Dlatego wzywa dziewice do rozmyślania (*cogitantes*) nad życiem Maryi i do Jej naśladowania (*imitentur*)⁴³. Punktem wyjścia jest zatem refleksja, za którą postępuje naśladowanie⁴⁴. Efektem finalnym ma być zasłużenie na to, aby połączyć się z Maryją i innymi dziewicami na wieczność („sociari mereantur in aeternum... sanctae Mariae cum reliquo exercitu virginum sociantur”)⁴⁵, aby otrzymać koronę chwały⁴⁶.

Biskup Arles wzywa zatem najpierw do rozważania życia Matki Pana. W tym kontekście rodzi się pytanie o źródła, z których należy czerpać wiedzę o Maryi. *Sermo* (6), w którym padają stwierdzenia na temat rozmyślania i naśladowania Matki Pana, jest w znacznej części poświęcone kwestii lektury Pisma Świętego. Cezary zachęca do czytania i studiowania Biblii. Jeśli ktoś nie umie czytać, to powinien słuchać słowa Bożego w czasie liturgii, starać się jak najwięcej z niego zapamiętać, rozmawiać na temat usłyszanych fragmentów z innymi albo słuchać kogoś czytającego. Biskup z Arles, świadom, jak wielkie znaczenie dla życia człowieka ma słowo Boże, zachęca nawet do zaferowania komuś zapłaty za czytanie Biblii, aby tylko nie być pozbawionym tego pokarmu⁴⁷. Na tej

⁴² Jak zauważa Kochaniewicz (*Riferimenti mariani nei Sermoni di San Cesario di Arles*, dz. cyt., s. 190–191), priorytetem Cezarego było nauczanie wiernych, dlatego odwoływał się do języka prostego, obrazowego, cytując często teksty z Pisma Świętego. W 238 *Sermones* pojawia się około 2900 cytatów biblijnych, pochodzących głównie z Nowego Testamentu.

⁴³ Biskup Arles zachęca wiernych przede wszystkim do naśladowania Chrystusa (*Sermo* 35, 2 [CCL 103, 152]). Mając jednak świadomość, że nie jest możliwe naśladowanie Go we wszystkim, ponieważ nikt nie może wskrzeszać zmarłych, wzywa do stawania się cichym i pokornym na wzór Jezusa, a także do naśladowania tych, którzy są Jego sługami (*Sermo* 37, 3 [CCL 103, 164]). Dlatego zachęca mężczyzn do naśladowania Józefa, kobiety zamężne do naśladowania Zuzanny, a dziewice do naśladowania Maryi (*Sermo* 93, 3 [CCL 103, 383]).

⁴⁴ Ideę naśladowania Cezary rozwija także w kontekście kultu świętych, zachęcając wiernych, aby zamiast koncentrować się na ozdabianiu ich podobizn, raczej naśladowali ich świętość. Por. *Sermo* 224, 1 (CCL 104, 885).

⁴⁵ *Sermo* 6, 7 (CCL 103, 35).

⁴⁶ *Reguła dla dziewic*, tłum. Małgorzata Borkowska, w: Cezary z Arles, *Pisma monastyczne*, Tyniec 1994, s. 87 (Źródła Monastyczne [dalej: ŻrMon], 2).

⁴⁷ *Sermo* 6, 8 (CCL 103, 36).

podstawie staje się jasne, że medytacja życia Maryi ma polegać na refleksji nad biblijnymi perykopami. W innych kazaniach odwołuje się również do symbolu wiary⁴⁸, zachęcając, żeby mieć go zawsze w pamięci i w sercu („in corde susceptum memoriter retinetur”)⁴⁹. Drugim zatem źródłem do refleksji nad postacią Matki Pana zdaje się być symbol wiary.

Zastanawia fakt, że chociaż postać Matki Pana ma być przedmiotem refleksji i naśladowania, to jednak w napisanej przez Cezarego z Arles *Regule dla dziewic* nie odgrywa Ona żadnej roli. W gruncie rzeczy Maryja jest niemal nieobecna w duchowości mniszek.

2.3. Świątość

Cezary podejmuje tematykę świętości Maryi z dwóch perspektyw. Chodzi zarówno o wyraźne pozytywne podkreślanie Jej świętości poprzez używanie terminów: *sancta*⁵⁰ i *beata*⁵¹, jak również o akcentowanie Jej bezgrzeszności. Z tą drugą perspektywą wiąże się pewna trudność. Dotyczy ona Niepokalanego Poczęcia Maryi. Cezary wyraźnie stwierdza brak u Maryi jakiegokolwiek grzechu aktualnego („absque contagione vel macula peccati perduravit”)⁵². I chociaż niejednokrotnie podejmuje w swoich pismach kwestię grzechu pierwородnego, to jednak nie przedstawia tego zagadnienia w odniesieniu do Maryi⁵³. Nie zabiera jednoznacznego głosu w tej sprawie. Cezary nie ma wątpliwości odnośnie do świętości Matki Pana, ale nie podejmuje się rozstrzygnięcia kwestii Jej Niepokalanego Poczęcia.

⁴⁸ *Sermo* 3, 9 i 10.

⁴⁹ *Sermo* 9, 3 (CCL 103, 47).

⁵⁰ *Sermo* 6, 7 (CCL 103, 35); *Sermo* 107, 2 (CCL 103, 444).

⁵¹ *Sermo* 107, 2 (CCL 103, 444); *Sermo* 216, 1 (CCL 104, 858).

⁵² *Sermo* 10, 1 (CCL 103, 51). Trudno o jednoznaczną interpretację sformułowania: *absque contagione vel macula peccati perduravit*, ponieważ nie ma u Cezarego innych tekstów, które rzuciłyby światło na to stwierdzenie. Termin *macula* pojawia się na przykład w *Sermo* 78, 4 (CCL 103, 324). Biskup Arles zachęca kobiety, żeby były bez skazy i zmarszczki (*nec macula nec ruga*). Pojęcie nie sugeruje zatem braku grzechu pierwородnego.

⁵³ Tematyka *peccatum originale* pojawia się na przykład w: *Sermo* 7, 2 (CCL 103, 39); 11, 5 (CCL 103, 57); 37, 3 (CCL 103, 163); 95, 2 (CCL 103, 390). Szczegółowe omówienie zagadnienia grzechu pierwородnego w myśli Cezarego: P. Wygralak, *Grzech pierwородny w kaznodziejskim nauczaniu św. Cezarego z Arles*, w: *Grzech pierwородny*, Kraków 1999, s. 131–140 (ŻMT 12).

Chociaż w *Sermones* niejednokrotnie pojawia się termin *immaculatus*, to jednak nigdy nie jest on odniesiony do Matki Pana⁵⁴. Jego znaczenie jest w pismach Cezarego na tyle szerokie, że nie sugeruje braku grzechu pierwородnego.

Podsumowanie

Chociaż Cezary z Arles ani nie napisał odrębnego dzieła poświęconego Matce Pana, ani nawet nie wygłosił kazania poświęconego tylko Jej⁵⁵, to jednak na kartach jego dzieł znajdujemy informacje, które pozwalają w pewnym stopniu zrekonstruować jego mariologię. Biskup Arles jest obrońcą prawdy o dziewictwie Maryi, Jej Bożym macierzyństwie oraz świętości. Jest również świadkiem, że w jego czasach w Arles istniały świątynie dedykowane Maryi, o czym wspomina w *Regule dla dziewic*, zachęcając, aby otrzymane przez zakonnice prezenty sprzedawać albo przekazywać bazylice Najświętszej Maryi Panny⁵⁶. W krypcie tej bazyliki, którą on sam wybudował, został pochowany⁵⁷.

Refleksja maryjna Cezarego z Arles wpisuje się wyraźnie w dwa konteksty: chrystologiczny i pastoralny. W ramach tego pierwszego broni najważniejszych dogmatów maryjnych, które w gruncie rzeczy stoją na straży prawdy o tożsamości Jezusa Chrystusa. W ramach tego drugiego wskazuje na Matkę Pana jako wzór życia. W obu tych elementach Cezary jest naśladowcą św. Augustyna, którego mariologia również kształtowała się zarówno w ogniu polemik dogmatycznych, jak i w kontekście

⁵⁴ Według Cezarego biskupi są tymi, którzy nienagannie (*immaculate*) służą Bogu (*Sermo* 1, 2 (CCL 103, 2); 1, 21 (CCL 103, 17), a Chrystus jest niepokalaną (*immaculatum*) ofiarą (*Sermo* 124, 5 (CCL 103, 517)).

⁵⁵ T. Kłosowski (*Nauczanie biskupa Cezarego z Arles na temat kultu świętych w kontekście ówczesnej religijności chrześcijańskiej*, „*Saeculum Christianum*” 6 (1999) nr 2, s. 13) zauważa, że w diecezji Arles mogłoby być maksymalnie dziesięć świąt w skali roku, w których wspomniano świętych i męczenników. W ogóle nie wzmiankuje w tym kontekście o żadnym święcie poświęconym Maryi. Cezary z Arles nie miał zatem okazji, aby mówić o Matce Pana.

⁵⁶ *Reguła dla dziewic*, dz. cyt., s. 81.

⁵⁷ *Św. Cezary z Arles*, oprac. i wybór tekstów ks. A. Żurek, Kraków 2002, s. 25–26.

formacji duchowej wiernych⁵⁸. Za najbardziej oryginalną myśl biskupa Arles należy uznać ideę dziewictwa języka.

Warto na koniec wskazać na tematy nieobecne w tekstach biskupa Arles. Chodzi przede wszystkim o dwie kwestie: o pośrednictwo Matki Pana oraz o interpretację Niewiasty obleczonej w słońce. Cezary kilkakrotnie wspomina o pośrednictwie zarówno w pozytywnym (pośrednictwo przepowiadających słowo Boże)⁵⁹, jak i w negatywnym kontekście (pośrednictwo pogan, pośrednictwo ludzi niesprawiedliwych)⁶⁰. Nigdy jednak nie odnosi go do Maryi. Nie jest to jednak niczym zaskakującym, ponieważ określenie Matki Pana jako *mediatrix* pojawia się dopiero w szóstym wieku⁶¹. Zastanawia jedynie fakt, że nie ma u niego nawet bardzo popularnego u wcześniejszych ojców Kościoła sformułowania *per Mariam*. Tematyka pośrednictwa Maryi jest nieobecna w jego pismach.

Cezary z Arles skomentował całą Apokalipsę św. Jana. W interpretacji Niewiasty obleczonej w słońce idzie za wcześniejszymi pisarzami (Hipolit, Metody z Olimpu), którzy widzieli w niej Kościół. Stąd też brak jest w jego komentarzu do Apokalipsy jakichkolwiek wzmianek o Matce Pana.

Podsumowując, należy stwierdzić, że Cezary z Arles, skoncentrowany przede wszystkim na duszpasterstwie i na obronie Kościoła przed herezjami semipelagianizmu i arianizmu, w niewielkim stopniu podjął refleksję nad miejscem i rolą Maryi w tajemnicy odkupienia. Wskazał jedynie pewne rysy bez ich pogłębienia czy uzasadnienia. W ukazywaniu Matki Pana obficie korzystał z dorobku znanych mu ojców Kościoła. Trudno zatem mówić o jakimś znaczącym wkładzie Cezarego z Arles w mariologię patrystyczną. Przejął najważniejsze idee mariologii patrystycznej i przekazał je prostym językiem przede wszystkim w swoich homiliach.

⁵⁸ J. Pochwat, *Teksty maryjne św. Augustyna w „Homiliach na Ewangelię św. Jana”*, w: *Maryja Matka Ludu Bożego*, red. J. Kręcidło, Kraków 2010, s. 89–90.

⁵⁹ Cezary z Arles, *Homilie do Księgi Rodzaju. Objaśnienie Apokalipsy św. Jana*, dz. cyt., s. 99. Głosiciele wypowiadają słowa Ducha Świętego.

⁶⁰ Cezary z Arles, *Homilie do Księgi Rodzaju. Objaśnienie Apokalipsy św. Jana*, dz. cyt., s. 119, 124.

⁶¹ D. Fernández, „*Maria Mediatrix*” en la época patrística, „*Marian Library Studies*” 17 (1985), s. 215–216.

Bibliografia

- S. *Caesarii episcopi Arelatensis Sermones*, éd. Germain Morin, t. 1–2, Turnhout 1953 (CCL 103–104).
- Reguła dla dziewcząt, tłum. M. Borkowska, w: *Cezary z Arles, Pisma monastyczne*, Tyńiec 1994 (ŻrMon 2).
- Cezary z Arles, *Homilie do Księgi Rodzaju. Objasnienie Apokalipsy św. Jana*, przeł., wstępem opatrzył i oprac. A. Żurek, Kraków 2002 (BOK 17).
- Św. *Cezary z Arles*, oprac. i wybór tekstów ks. A. Żurek, Kraków 2002.
- Św. Cezary z Arles, *Kazania do ludu* (1–80), tłum. S. Ryznar (1–55), J. Pochwat (56–80), Kraków 2011 (ŻMT 57).
- Cezary z Arles, *Pisma dogmatyczne i egzegetyczne*, przeł. A. Strzelecka, wstęp pt. Św. *Cezary z Arles jako egzegeta i teolog* oraz oprac. P. Wygralak, Poznań 2004 (POK 29).
- Dybczyńska J., *Egzegeza alegoryczna w kazaniach Cezarego z Arles jako narzędzie głoszenia słowa Bożego*, „Teologia Patrystyczna” 6 (2009), s. 121–142.
- Fernández D., „*Maria Mediatrix*” en la época patrística, „Marian Library Studies” 17 (1985), s. 207–217.
- Gilski M., *Mariologia kontekstualna św. Augustyna*, Lublin 2006.
- Kłowski T., *Nauczanie biskupa Cezarego z Arles na temat kultu świętych w kontekście ówczesnej religijności chrześcijańskiej*, „Saeculum Christianum” 6 (1999) nr 2, s. 5–16.
- Kochaniewicz B., *Riferimenti mariani nei Sermoni di San Cesario di Arles*, „Theotokos” 15 (2007), s. 189–198.
- Pochwat J., *Teksty maryjne św. Augustyna w „Homiliach na Ewangelię św. Jana”*, w: *Maryja Matka Ludu Bożego*, red. J. Kręcidło, Kraków 2010, s. 74–103.
- Wygralak P., *Grzech pierwotny w kaznodziejskim nauczaniu św. Cezarego z Arles*, w: *Grzech pierwotny*, Kraków 1999, s. 131–140 (ŻMT 12).